

## ORGLE NA KRANJSKEM DO IZTEKA 17. STOLETJA

KATARINA TRČEK

**Izvelek:** Orgle predstavljajo pomembno sestavino slovenske kulturne zgodovine, saj so bile s svojim značilnim zvokom močno prisotne v zavesti vseh slojev prebivalstva. Na Kranjskem so se začele pojavljati v drugi pol. 15. stol. V ohranjenih arhivskih virih so podatki o 34 lokacijah z orglami do konca 17. stol. (skoraj izključno le cerkve) in o 44 glasbilih, vendar je bilo tako lokacij kot glasbil najbrž več. Največje kranjske orgle z ohranjeno dispozicijo so imele devet manualnih registrov.

**Ključne besede:** zgodovina glasbe na Sloven-skem, zgodovina orgel, orglarstvo

**Abstract:** Organ is an important element of Slovenian cultural history; having a characteristic sound it was known and appreciated by all population strata. In Carniola organs began to appear in the second half of the fifteenth century. The archival documents testify to thirty-four locations with altogether forty-four organs in Carniola up to the end of the 17th century, yet their number must have been higher. According to the preserved data, the largest organ in Carniola until the end of the seventeenth century had nine manual stops.

**Key words:** history of music in Slovenia, history of organ, organ building

Raziskovanje glasbene preteklosti se ne more omejevati le na študij kompozicijskih del, pač pa mora vključevati tudi zanimanje za njihovo originalno zvočno podobo. Vedenja o tej si ni mogoče ustvariti brez poznavanja glasbil, s katerimi so bila kompozicijska dela v času svojega nastanka dejansko izvajana. Študij starega instrumentarija omogoča predstavo o zvočnosti posameznih zgodovinskih okolij, s tem pa tudi historično verodostojno izvajanje v preteklosti nastalih glasbenih del.

Med mnogimi glasbili preteklih obdobij imajo orgle posebno mesto. V evropski glasbeni zgodovini so bile glasbilo krščanskih cerkva, tako da si cerkvene glasbe brez orgel ni mogoče zamišljati. Kot glasbilo cerkva so bile orgle ne le močno razširjene, pač pa tudi široko poznane. Njihov razpoznavni in značilni zvok se je v povezavi z njihovo vlogo v cerkvenem obredju trdno uzavestil v generacije prebivalcev različnih evropskih pokrajin. To velja tudi za slovenske dežele, o čemer priča že bežen vpogled v slovensko leposlovno literaturo.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Polona Miklavc, »Motiv glasbe in glasbenika v slovenski prozi,« (diplomsko delo (mentor Urška Perenič), Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2012), 47, 49–60.

Zgodovina orgel na Slovenskem je razmeroma dobro poznana. Več raziskovalcev, starejših in mlajših, se je intenzivno ukvarjalo z različnimi vprašanji v zvezi s postavljanjem in gradnjo orgelskih glasbil. Literatura, ki obravnava posamična vprašanja slovenske orgelske zgodovine, je zelo obsežna. V prvi vrsti je treba navesti številne razprave in monografije Eda Škulja, ki se intenzivno posveča tako zgodovini orgel slovenskih cerkva kot tudi delu posamičnih orglarskih delavnic. Pomembne študije o orglah je prispeval Milko Bizjak. Z razvojem glasbilarstva in orglarstva se ukvarja Darja Koter, ki vključuje v svoje študije tudi zgodovinske raziskave o gradnji in postavljanju orgel. Orgle in organisti se pogosto omenjajo tudi v razpravah glasbenih zgodovinarjev, ki se prvenstveno sicer ne posvečajo strogo organografskim vprašanjem.<sup>2</sup> Poznavanje slovenske orgelske zgodovine je vsekakor toliko podrobno in izčrpno, da omogoča širše zaključke.

Pričujoče besedilo<sup>3</sup> se ukvarja z najstarejšo orgelsko zgodovino nekdanje Kranjske. Na osnovi že obstoječih študij in literature, delno pa tudi na osnovi lastnega preučevanja virov skuša dognati: kdaj so se v kranjskih cerkvah začele postavljati orgle; koliko kranjskih cerkva oz. lokacij je do konca 17. stol. imelo orgle in kaj so bile cerkve, ki so imele orgle, po svojem tipu; koliko orgel je do izteka 17. stol. na Kranjskem dejansko obstajalo; kaj je mogoče reči o dinamiki njihovega postavljanja; slednjič skuša besedilo odgovoriti na vprašanje, kako velika so bila glasbila, ki so se do konca 17. stol. oglašala v kranjskih cerkvah.

Tako pojem Kranjske kot pojem glasbila, »orgle«, zahteva natančnejšo določitev. Meje Kranjske so se v zgodovini spreminjale. V pričujoči pregled je zajeta Kranjska, kot je obstajala v 17. stoletju, vendar brez področij, ki so kasneje pripadla drugim kulturnim prostorom (Trst z okolico).<sup>4</sup> Tudi izraz orgle je treba natančneje določiti. V tem spisu ima najširši možni pomen: kot orgle se razume vsako glasbilo, ki obsega eno ali več vrst piščali (registrov), ki so preko določenega mehanizma povezane s klaviaturo, od koder se vodi njihovo oglašanje.<sup>5</sup> To pomeni, da se pričujoči pregled ne omejuje na fiksno stoječe orgle, kot jih pojmujejo danes, pač pa vključuje tudi regal, portativ in pozitiv. Vendar pa ne zajema t. i. orgelskega roga; to zvočilo sestoji namreč iz piščali brez klaviature, kar pomeni, da se ob pritoku zraka oglasijo vse piščali hkrati (uglašene npr. v trozvok).

Od vseh orgel, ki so do konca 17. stoletja obstajale na Kranjskem, so po dosedanjem vedenju ohranjene le troje: v Mišjem Dolu, na Sv. Primožu nad Kamikom in v Zapotoku. O obstoju vseh ostalih glasbil se lahko poučimo le iz virov. Kot je razvidno iz del raziskovalcev, ki so se ukvarjali s slovensko orgelsko zgodovino, so viri, ki pričajo o obstoju orgel, raznovrstni in različno zanesljivi. Najzanesljivejše so računske knjige, iz katerih so razvidni izdatki za nakup, gradnjo, popravila glasbil; podobno zanesljiva je korespondenca v zvezi z nameravano postavitvijo orgel; zanesljive so tudi druge sočasne

<sup>2</sup> Gl. navedke v nadaljevanju.

<sup>3</sup> Nastalo je v sklopu širše raziskave z delovnim naslovom *Orgle in orgelska glasba v slovenski kulturni zgodovini do cecilijanskega gibanja*.

<sup>4</sup> Meje Kranjske v različnih zgodovinskih razdobjih so razvidne iz zemljevida v delu: *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, ur. Marko Vidic (Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1999), 92. Meje Kranjske svojega časa je natančno podal Valvasor. Gl. Janez Vajkard Valvasor, *Valvasorjevo berilo*, prev. in ur. Mirko Rupel (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1951), 15–16.

<sup>5</sup> Gl. Barbara Owen in Peter Williams, »Organ,« v: *Grove Music Online*.

omembe orgel v posameznih cerkvah. Manj zanesljive so župnijske ali cerkvene kronike, od katerih nobena ne izvira iz 17. stoletja in so bile vse napisane šele kasneje, včasih tudi stoletje in več po opisovanih dogodkih. Posebno kategorijo virov predstavljajo podatki o organistih. Strogo vzeto iz podatka o organistu, ki naj bi živel v določenem kraju, še ni razviden obstoj orgel, čeprav lahko sklepamo, da izrecna navedba organista implicira tudi opravljanje njegovega poklica in posledično obstoj orgel. Najmanj zanesljivi so podatki o starih glasbilih v nekoliko starejši strokovni literaturi brez navedbe vira. Če spregledamo različno stopnjo zanesljivosti in upoštevamo vsak, še tako šibek kazalec o obstoju orgel, omenjen v slovenski organografski literaturi oz. prisoten v poznanih virih, naštejemo do izteka 17. stol. ok. 34 cerkva z orglami in vsega skupaj 44 glasbil,<sup>6</sup> vendar smemo domnevati, da je bilo tako lokacij kot glasbil več.

Kot je bilo omenjeno, so podatki o obstoju orgel različni in različno zanesljivi. Oglejmo si v nadaljevanju posamezne lokacije, kjer so do konca 17. stol. obstajale orgle, in sicer kronološko, začenši s cerkvijo, ki je imela po virih sodeč orgle prva, preko cerkva, ki so jih dobivale kasneje. Iz tega bo po eni strani razvidna postopna rast lokacij z orglami, po drugi pa tudi to, na osnovi česa, katerih virov in katerih njihovih vsebin se postavljajo hipoteze o obstoju orgel, in koliko so te hipoteze zanesljive.

*Kranj, sv. Kancijan.* Najstarejši zanesljivi podatek o orglah v kaki kranjski cerkvi je iz leta 1486. Italijanski humanist in laični kancler oglejske kurije v Vidmu Paolo Santonino (ok. 1440–med 1508 in 1510) je v svojem potopisu, ki je nastal med leti 1485 in 1487, opisal tudi župnijsko cerkev sv. Kancijana v Kranju, kjer se je v spremstvu oglejskega vizitatorja mudil konec avgusta in začetek septembra 1486. Kot poroča, je imela cerkev sv. Kancijana dobre pevce in nove orgle (Kranj/sv. Kancijan 1), za katere pravi, da jih je naročil in z lastnim denarjem plačal kranjski župnik Matija Operta.<sup>7</sup> Santoninov potopis sodi med najstarejše dokumente, ki verodostojno opisujejo življenje na Slovenskem.

*Škofja Loka, sv. Jakob.* Naslednji podatek o možnem obstoju orgel je iz Škofje Loke. Leta 1533 je prišlo tu do spora med mestom in organistom, ki ga je do tega leta nastavljal mesto.<sup>8</sup> Omemba organista dovoljuje domnevo, da so bile v tistem času v Škofji Loki tudi

<sup>6</sup> V preglednici je vsako glasbilo identificirano, in sicer z lokacijo in številko, ki označuje zapovrstnost glasbila na dani lokaciji: glasbilo, označeno s št. 1, je najstarejše na dani lokaciji, glasbilo, označeno s št. 2, drugo itd. Cerkev oz. lokacije so v preglednici razvrščene kronološko z ozirom na čas pojavitve najstarejšega glasbila (oz. podatka o njem). V primerih, ko je bilo glasbilo na navedeno lokacijo prineseno od drugod (tj. da je bilo prej v neki drugi, neznan cerkvi), je to označeno s puščico. V drugem stolpcu je naveden status lokacije: župnijska cerkev (ž. c.), podružnična cerkev (p. c.), samostanska cerkev (prot. c.), kapiteljska cerkev (k. c.), opatijska cerkev (o. c.), romarska cerkev (r. c.), protestantska cerkev (prot. c.). V tretjem stolpcu je naveden čas, ko je obstoj glasbila prvič izpričan z virom ali pa čas postavitve. V večini primerov so morale orgle obstajati vsaj nekaj let pred navedeno letnico. V zadnjem stolpcu so podatki o tipu glasbila in številu registrov (r). Tip je naveden le v primerih, ko je izrecno naveden tudi v virih. Kjer je iz virov razvidna, je navedena tudi cena (fl je krajšava za florene).

<sup>7</sup> Paolo Santonino, *Popotni dnevniki*, prev. Primož Simoniti (Celovec: Mohorjeva založba, 1991), 41.

<sup>8</sup> Andrej Rijavec, *Glasbeno delo v obdobju protestantizma na Slovenskem* (Ljubljana: Slovenska matica, 1967), 28. Rijavec se glede škofovloškega organista sklicuje na regeste, ki mu jih je iz Münchenskega okrožnega in Münchenskega glavnega mestnega arhiva posredoval Pavle Blaznik.

## Orgle na Kranjskem do izteka 17. stol.

Lokacija in identifikacija	Status lokacije	Čas obstoja	Tip glasbila, velikost
Kranj/sv. Kancijan 1	ž. c.	1486	orgle
Škofja Loka 1	ž. c.	1533	
Škofja Loka 2		1634	
Ljubljana/sv. Nikolaj 1	stolnica	1548	pozitiv
Ljubljana/sv. Nikolaj 2		1551	orgle: 7r
Ljubljana/sv. Elizabeta 1	prot. c.	16. stol., 2. pol.	regal
Ljubljana/sv. Elizabeta 2		1583	pozitiv: 4r
Vipava 1	ž. c.	1597	
Radeče 1	p. c. (kuratna c.)	konec 16. stol.	
Novo mesto/sv. Nikolaj 1	k. c.	16.–17. stol.	1200 fl
Novo mesto/sv. Nikolaj 2		17. stol, sredina	orgle: 450 fl
Žužemberk 1	ž. c.	1600	
Ljubljana/sv. Jakob 1	s. c.	1600	orgle: 400 fl
Ljubljana/sv. Jakob 2		1610	regal: 200 fl
Ljubljana/sv. Jakob 3		1616	orgle: 200 fl
Ljubljana/sv. Jakob 4		1626	orgle: 1000 fl
Ljubljana/sv. Jakob 5		1686	pozitiv: 80 fl
Ig/grad 1	grad	1618	
Ljubljana/frančiškani 1	s. c.	1621	orgle
Stara Loka 1	ž. c.	1626	
Ljubljana/Lamberg 1	zasebna hiša	1629	pozitiv
Stari trg pri Ložu 1	ž. c.	1638	
Bled/otok 1	r. c.	1641	
Stična/cistercijani 1	o. c.	1647	orgle
Stična/cistercijani 2		1668	orgle
Crngrob 1	p. c.	1649	100 tolarjev
Velesovo 1	s. c.	17. stol., 1. pol.	
Kostanjevica/cistercijani 1	s. c.	1651	
Novo mesto/frančiškani 1	s. c.	1664	orgle
Novo mesto/frančiškani 2		1668	orgle
→Škocjan pri Novem mestu 1	ž. c.	1676	orgle: 9+2r
→Sv. Primož nad Kamnikom 1	s. c.	1680	pozitiv: 5r
Slavina 1	ž. c.	1686	
Idrija 1	ž. c.	1688	
Košana 1	ž. c.	1693	
Podnanos 1	ž. c.	1693	
Kamnik 1	ž. c.	1693	
Štivan 1	p. c.	1694	
Postojna 1	ž. c.	1697	
Šmarna gora 1	r. c.	1699	
→Zapotok 1	s. c.	1699	orgle: 7+1r
→Mišji dol 1	p. c.	17. stol.	pozitiv: 4r
Groblje 1	ž. c.	17. stol., 2. pol.	portativ
Muljava 1	p. c.	17. stol.	

orgle (Škofja Loka 1). O orglah v Škofji Loki govori tudi podatek iz leta 1634.<sup>9</sup> Težko je reči, ali se nanaša na orgle, na katere je škofjeloški organist igral stoletje poprej. Ker je med obema podatkom sto eno leto razlike, smemo postaviti delovno hipotezo, da so bile orgle iz leta 1634 že drugi instrument v škofjeloški župnijski cerkvi (Škofja Loka 2).

*Ljubljana, sv. Nikolaj.* Kot je znano, je bila ljubljanska cerkev sv. Nikolaja v letih 1461–1462 povzdignjena v stolnico in po domnevah zgodovinarja Josipa Grudna naj bi kmalu za tem dobila orgle, ki naj bi jih dal postaviti prvi ljubljanski škof Sigismund Lamberg (1463–1488). Gruden za svojo domnevo ne navaja nobenega vira.<sup>10</sup> Vprašanje teh orgel je pred časom pretresel Edo Škulj, ki je na osnovi primerjalnega branja virov dognal, da je imel Gruden prav. Ljubljanska stolnica je imela orgle še pred postavitvijo novega instrumenta leta 1551. Kot je pokazal Škulj, je obstoj teh orgel (Ljubljana/sv. Nikolaj 1) razviden iz štirih virov: 1. Leta 1548 naj bi neki redovnik po imenu Michel v ljubljanski stolnici na pozitiv igral koral. 2. Kapiteljski računi za leto 1597 omenjajo »stare orgle«, kar se zelo verjetno nanaša na glasbilo, starejše od tistega, ki je bilo postavljeno leta 1551. 3. Leta 1611 poroča škof Tomaž Hren o neki slovesnosti v ljubljanski stolnici; za glasbo te slovesnosti izrecno navaja dvojce orgle. 4. Podatek iz leta 1709 omenja »manjše« orgle ljubljanske stolnice.<sup>11</sup> Na osnovi vsega tega je mogoče sklepati, da so bile poleg tistih, postavljenih leta 1551, v ljubljanski stolnici še ene, starejše orgle. Vir iz leta 1548 jih izrecno imenuje kot pozitiv.<sup>12</sup>

Prizadevanja za nove orgle so se v ljubljanski stolnici začela že za časa drugega ljubljanskega škofa Krištofa pl. Ravbarja (1493/94–1536). To je razvidno iz pisma kralja Ferdinanda I. z dne 16. januarja 1536, v katerem je omenjena želja, da bi se v ljubljanski stolnici postavile nove orgle, in s katerim je kralj dovolil, da se sredstva enega kanoniškega mesta porabijo za organista.<sup>13</sup> Vendar je 26. oktobra leta 1536 škof Ravbar umrl,<sup>14</sup> s tem pa je očitno zamrla tudi ideja o novih orglah. Te je ljubljanska stolnica dobila šele leta 1551, za časa četrtega škofa Urbana Textorja (1543–1558). Znana je korespondenca o iskanju primernega mojstra orglarja in ohranjeni so podatki o izdatkih za novo glasbilo.<sup>15</sup> Nove orgle je postavil Michel Theisspacher, mojster orglar iz štajerskega mesta Murau. Kapiteljske računske knjige beležijo izdatke za nove orgle od julija 1550 do januarja 1551, ko so bile orgle očitno dokončane. Te orgle (Ljubljana/sv. Nikolaj 2), ki so bile kasneje

<sup>9</sup> Edo Škulj, »Orgle v dekaniji Škofja Loka: 2. del,« *Loški razgledi* 46 (1999): 285. Škulj se sklicuje na Premrlovo »statistiko«, vendar zelo verjetno na rokopisno, saj v člankih, ki jih je Premrl objavljval v Cerkvenem glasbeniku pod naslovom »Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji«, podatka o škofjeloških orglah iz leta 1634 ni.

<sup>10</sup> Josip Gruden, »Šola pri sv. Nikolaju,« *Carniola* 6 (1915): 4.

<sup>11</sup> Edo Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici* (Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1989), 5–6.

<sup>12</sup> Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 169 (op. 80).

<sup>13</sup> Besedilo listine je dostopno v delu: Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 168–169 (op. 78).

<sup>14</sup> France M. Dolinar, *Ljubljanski škofje* (Ljubljana: Družina, 2007), 48.

<sup>15</sup> Kronologijo postavljanja novih orgel je prvi preučil Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 19–20; z mestoma nekoliko drugače intepretiranimi viri je opisana tudi v Škuljevi razpravi: Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 7–10.

večkrat popravljane in morda tudi razširjene,<sup>16</sup> so imele po vizitacijskem poročilu iz leta 1631 sedem registrov.<sup>17</sup> Leta 1642 so bile premeščene na zadnjo emporo; v cerkvi so bile vse do leta 1701, ko so staro stolnico porušili. Pred rušenjem so jih razstavili in ob izgradnji nove stolnice ponovno sestavili. Orgle so bile nato še nekaj časa v uporabi.<sup>18</sup>

*Ljubljana, sv. Elizabeta.* Orgle so imeli tudi ljubljanski protestantje, ki so se zbirali k bogoslužju v špitalski cerkvi sv. Elizabete. Da je bil v cerkvi regal vsaj že leta 1567 (Ljubljana/sv. Elizabeta 1), priča Trubarjevo posvetilo pesmarice *Eni psalmi* iz leta 1567 Juriju Khislu. V tem spisu Trubar omenja, da se je v cerkvi pelo ob spremeljavi regala, pozavn, cinkov in šalmajev.<sup>19</sup> Regal je bil zelo verjetno v uporabi, vse dokler ni cerkev pridobila pravih orgel. Tudi za to glasbilo so iz ohranjene korespondence razvidne podrobnosti.<sup>20</sup> Mojstra orglarja je po naročilu ustreznega stanovskega odbora iskal poveljnik Vojne krajine grof J. G. W. von Thurn, in sicer s pomočjo nekega Lorenza Osstermayerja z Dunaja. Osstermayer je priskrbel orglarja, ki bi izdelal pozitiv, vendar stanovi s ponudbo niso bili zadovoljni. Predlagali so manjši instrument in celo navedli, kakšno dispozicijo si želijo. Glasbilo naj bi bilo pozitiv s štirimi registri, in sicer: principal, regal, oktava ali kopula, cimbel ali mikstura.<sup>21</sup> Izdelava se je očitno zavlekla, saj je bil neznan orglar za izdelavo pozitivna (Ljubljana/sv. Elizabeta 2) izplačan šele marca 1594. Ta pozitiv je ostal v cerkvi tudi potem, ko je bila leta 1600 rekatolizirana. To je razvidno iz poročila o posvetitvi cerkve, ki jo je leta 1600 opravil škof Tomaž Hren. V poročilu je med drugim navedeno tudi to, da naj orgle ostanejo v cerkvi.<sup>22</sup>

*Vipava, župnijska cerkev.* Če nadaljujemo kronološko, imamo s konca 16. stol. še nekaj poročil o orglah. Po podatku iz leta 1597 naj bi bil pri župnijski cerkvi v Vipavi (takrat na Kranjskem) organist, kar pomeni, da bi morale v cerkvi stati tudi orgle (Vipava 1).<sup>23</sup>

*Radeče, sv. Peter.* Podobno je znano, da je bil konec 16. stol. v cerkvi sv. Petra v Radečah (v Zasavju), ki takrat še ni bila župnijska, pač pa podružnična cerkev, organist.<sup>24</sup>

<sup>16</sup> Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 24; Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 10.

<sup>17</sup> Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 9.

<sup>18</sup> Nav. delo, 9–10.

<sup>19</sup> Primož Trubar, *Eni psalmi* (Tübingen, 1567), nepaginirani uvod. Faksimile: Primož Trubar, *Eni psalmi* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967).

<sup>20</sup> Dogajanje v zvezi z nabavo teh orgel je prvi opisal Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 102. Rijavčeve ugotovitve povzema Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 6.

<sup>21</sup> Navedek iz ustreznega pisma, ki vsebuje tudi naročeno dispozicijo, je dostopen v navedenem Rijavčevem delu, 192 (op. 529). Za razlago in komentar te dispozicije gl. Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 6–7.

<sup>22</sup> Škulj, *Orgle v ljubljanski stolnici*, 7.

<sup>23</sup> Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 33. Rijavec je podatek povzel po starejši literaturi (Anton Koblar, »Drobtinice iz furlanskih arhivov,« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 4 (1894): 24).

<sup>24</sup> Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 173 (op.152). Rijavec je podatek povzel po starejši literaturi (Anton Koblar, »Drobtinice iz furlanskih arhivov,« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2 (1892): 83–84).



Tudi za ta zasavski kraj smemo torej domnevati obstoj orgel (Radeče 1). Zadnja dva podatka nista zanesljiva in bi ju bilo treba preveriti.

*Novo mesto, sv. Nikolaj.* Novomeška kapiteljska cerkev sv. Nikolaja je bila proti koncu 16. stoletja ena najiminenitnejših na Kranjskem. Kot takšna bi mogla imeti orgle; a če jih je imela, so zanesljivo zgoarele, saj je požar leta 1576 uničil vso cerkveno opremo.<sup>25</sup> O prvih orglah slišimo šele iz časa novomeškega prošta Polidorja Montagnane (1582–1604), ki naj bi za novomeško kapiteljsko cerkev kupil orgle, vredne več kot 1200 florenov (Novo mesto/sv. Nikolaj 1).<sup>26</sup> Glede na vsoto so morale biti te orgle precej velike. Že nekaj desetletij kasneje pa so v cerkvi sv. Nikolaja postavili nove orgle (Novo mesto/sv. Nikolaj 2). To je bilo v času opata Janeza Andreja pl. Stemberga (1653–1666). Podatek o novih orglah je iz njegovega testamenta, kjer izvemo, da je za orgle izdal 450 florenov.<sup>27</sup> Zelo verjetno so to tiste orgle, ki jih v svoji *Slavi vojvodine Kranjske* omenja Janez Vajkard Valvasor, in za katere izrecno pravi, da so nove. Če ceno teh orgel primerjamo s prejšnjimi, je očitno, da so morale biti precej manjše; najbrž so bile pozitiv.

*Žužemberk.* Leta 1600 je bil žužemberški organist Krištof Reifberger posvečen v subdijakona. Na osnovi tega lahko domnevamo, da so v žužemberški župnijski cerkvi imeli orgelski instrument (Žužemberk 1) že okoli leta 1600.<sup>28</sup> Podatek o žužemberškem organistu je povzet po starejši literaturi in bi ga bilo treba preveriti.

*Ljubljana, sv. Jakob.* Za nobeno kranjsko cerkev nimamo pričevanj o tolikšnem številu orgel kot za cerkev sv. Jakoba v Ljubljani, kjer so bili od leta 1597 dalje jezuiti. Podatki o orglah pri ljubljanskih jezuitih so ohranjeni v njihovem letopisu, ki se je začel pisati leta 1596, ko so jezuiti pridobili na Kranjskem prvo posest, pletersko kartuzijo. Letopis je s podatki o orglah sicer skop; zmeraj je navedeno le to, da so bile na neki način pridobljene, in koliko so stale. Prvič se omenjajo za leto 1600 (Ljubljana/sv. Jakob 1): podaril jih je prošt Polidor, kot je imenovan, in veljale so 400 goldinarjev (v latinskem izvorniku so to floreni).<sup>29</sup> Prošt Polidor je nedvomno novomeški prošt Polidor Montagnana, ki smo ga v naši razpravi že srečali. Naslednji podatek je iz leta 1610, ko je stiški opat podaril kolegiju regal (Ljubljana/sv. Jakob 2), ki je stal 200 goldinarjev (florenov).<sup>30</sup> Tretje glasbilo cerkve sv. Jakoba so bile orgle (Ljubljana/sv. Jakob 3), ki jih je leta 1616 daroval Marquardus baron Egg, komendator nemškega reda. Letopis pravi, da so bile to »ogromne« orgle, vendar z ozirom na ceno, ki je sicer presegala 200 goldinarjev, niso mogle biti posebno velike, če pa je regal iz leta 1610 stal le malo manj.<sup>31</sup> Zdi se, da so prave orgle prišle v cerkev šele leta 1626, ko so s pomočjo več dobrotnikov postavili orgle, ki so veljale 1000 goldinarjev

<sup>25</sup> France Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo Mesto: Regesti listin in popis gradiva*, Acta Ecclesiastica Sloveniae 17, ur. Metod Benedik (Ljubljana: Teološka fakulteta, 1995), 21.

<sup>26</sup> Edo Škulj, *Škrablova orglarska delavnica* (Ljubljana: Družina, 2010), 285.

<sup>27</sup> Nav. delo, 285–286.

<sup>28</sup> Anton Koblar, »Drobtinice iz furlanskih arhivov,« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 4 (1894): 78.

<sup>29</sup> *Letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*, prev. Marija Kiauta (Ljubljana: Družina, 2003), 37. Obstoji tudi latinska izdaja: *Historia Annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*, ur. France Baraga (Ljubljana: Družina, 2002).

<sup>30</sup> Nav. delo, 66.

<sup>31</sup> Nav. delo, 78.

(Ljubljana/sv. Jakob 4).<sup>32</sup> Zadnji podatek o orglah pri ljubljanskih jezuitih, ki v strokovni literaturi doslej še ni bil opažen, zasledimo 60 let kasneje. Leta 1686 je bil za nemško kongregacijo Brezmadežnega spočetja kupljen pozitiv (Ljubljana/sv. Jakob 5), in sicer za 80 goldinarjev.<sup>33</sup> Ob tem, da so glasbila tako pogosto prihajala v hišo (za čas od leta 1600 do 1626 navaja letopis kar štiri glasbila), se lahko vprašamo, kaj se je ob prihodu novih orgel zgodilo s starimi. Vendar so bila z izjemo orgel Ljubljana/sv. Jakob 4 vsa ta glasbila po cenah sodeč razmeroma majhna, kar pomeni, da so jih po potrebi lahko postavili v kak drug večji prostor v okviru kolegija ali njemu pripadajoče šole.

*Ig, grad.* Iz inventarnega popisa iz leta 1618 je razvidno, da so imeli na iškem gradu med drugimi glasbili tudi orgle, ki jih vir označuje kot velike (Ig/grad 1). V tistem času je bil lastnik iškega gradu Janeza pl. Englschauser, ki ga je kupil leta 1581.<sup>34</sup> Podatek je nedvomno zanesljiv, teže pa bi bilo odgovoriti na vprašanje, čemu je glasbilo služilo: ali je bilo namenjeno domačemu salonskemu muziciranju ali pa morebitnemu grajskemu bogoslužju.<sup>35</sup>

*Ljubljana, frančiškani.* Ljubljanski frančiškani, ki so bili v 17. stol. na današnjem Vodnikovem trgu – na zdajšnji lokaciji so se preselili šele leta 1784, so po ohranjenih podatkih sodeč dobili prve orgle leta 1621. Izdelal jih je sloviti skladatelj Isaac Posch (Ljubljana/frančiškani 1). O tem poroča poldrugo stoletje mlajša samostanska kronika *Bosnia Seraphica*, ki jo je leta 1777 napisal pater Mauro Fajdiga. Iz kronike izvemo, da so Poscheve orgle leta 1748, za časa patra Žige Škarpina (1689–1755), skušali popraviti, vendar se popravilo zaradi dotrajanosti instrumenta ni izplačalo. Organist br. Jožef Jesenko je zato tega leta naredil nove orgle.<sup>36</sup>

*Stara Loka.* Leta 1626 je v starološki cerkvi sv. Jurija organistovsko službo opravljal Pavel Formacher. Navedba organista nakazuje možnost, da so bile takrat tam tudi orgle (Stara Loka 1).<sup>37</sup>

*Ljubljana, Lambergova hiša.* Kot je razvidno iz doslejšnjega prikaza, so bile orgle predvsem cerkveni instrument, saj jih le redko srečamo drugje. Eden takih primerov je poleg iške graščine tudi Lambergova hiša v Ljubljani. Po zapuščinskem inventarju iz leta 1629 je imel Janez Jurij Lamberg v svoji hiši v Ljubljani pozitiv (Ljubljana/Lamberg 1), na svojem gradu Boštanj pri Grosuplju pa še nekaj drugih glasbil.<sup>38</sup> Zdi se, da se je zanimal za glasbo.

*Stari trg pri Ložu.* Znano je, da je bil v Starem trgu pri Ložu leta 1638 organist

<sup>32</sup> Nav. delo, 105.

<sup>33</sup> Nav. delo, 350.

<sup>34</sup> »Grad Ig,« v: *Wikipedija*.

<sup>35</sup> Darja Koter, *Glasbilarstvo na Slovenskem* (Maribor: Obzorja, 2001), 73.

<sup>36</sup> Metoda Kokole, *Isaac Posch, diditus Eois Hesperisque plagis – slavjen v deželah Zore in Zatona: zgodnjebaročni skladatelj na Koroškem in Kranjskem* (Ljubljana: Založba ZRC), 46, 51, 244.

<sup>37</sup> Dragotin Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, zv. 1 (Ljubljana: DZS, 1958), 180. Cvetko se sklicuje na Gradivo za zgodovino Stare Loke in Škofje Loke, rokopisno delo F. Pokorna v NŠAL.

<sup>38</sup> Koter, *Glasbilarstvo na Slovenskem*, 73.



Matija Ambrožič, iz česar lahko sklepamo, da so bile v prvi pol. 17. stol. tam tudi orgle (Stari trg pri Ložu 1).<sup>39</sup>

*Bled, otok.* Ko je Franc Kimovec delal dispozicijo za zdajšnje orgle na blejskem otoku, ki so iz leta 1912, je porabil zanje burdon iz starih orgel; ta register iz trdega macesnovega lesa je bil edino, kar je bilo od njih še uporabno. Kot je zapisal, so imele te orgle na zadnji strani orgelske omare letnico 1641. Prve orgle na blejskem otoku so bile torej iz navedenega leta (Bled/otok 1).<sup>40</sup>

*Stična.* Prvi kazalec o morebitnem obstoju orgel v samostanski cerkvi v Stični je v knjigi izdatkov ljubljanskega kapitlja za leto 1587. Tu je naveden izdelek za učitelja in ljubljanskega stolnega organista, ki sta obiskala Stično.<sup>41</sup> Smisel organistovega obiska bi bil lahko ta, da je v Stični ob neki priložnosti igral orgle, a zgolj na osnovi tega še ne moremo predvideti obstoja orgel. Prva poročila o glasbilih v stiškem samostanu izhajajo iz leta 1638, ko je bil popisano samostanski inventar. Ta popis ne omenja orgel.<sup>42</sup> Vir, ki govori o najstarejših stiških orglah, je rokopisna *Idiographia* – popis stiškega samostana, ki ga je leta 1719 spisal P. Pucelj.<sup>43</sup> Tu beremo, da je leta 1647, ko so sezidali novo pevsko emporo, takratni opat Janez Weinzirl naročil nove orgle (Stična/cistercijani 1), za katere so morali plačati veliko denarja. Iz istega vira izvemo, da so le dve desetletji kasneje v Stični pridobili še manjše pet- do sedemregistrske orgle (Stična/cistercijani 2). Te je dal leta 1668 postaviti opat Maksimilijan Mottoch (1661–1680), ki se je nanje tudi podpisal z grbom in imenom. Tako večje kot manjše stiške orgle so se uporabljale in vzdrževale. To je razvidno iz dejstva, da je opat Anton Gallenfels (1688–1719) leta 1697 najel ljubljanskega orglarja Janeza Fallerja, da bi prenovil oziroma popravil obe glasbili (gl. tudi Mišji dol).<sup>44</sup>

*Crngrob.* Zanimivo orgelsko zgodovino ima starološka podružnica Crngrob, kjer so bile orgle domačega ljubljanskega orglarja. Za leto 1649 je znan podatek, da je bil tu kot organist neki Hans Adam Oberegger; za njim je leta 1664 kot organist nastopil Jurij Tratnik (Trättnikh), ki je v cerkvi služboval vse do smrti 8. februarja 1698. Oba organista sta igrala na orgle (Crngrob 1) orglarja Tomaža Kreka, ki so stale 100 renskih tolarjev.<sup>45</sup>

*Velesovo.* V tem času so bile orgle morda tudi v samostanu dominikank v Velesovem. Znano je namreč, da je v prvi polovici 17. stoletja tu bivala organistka in diskantistka Eurora Leisser, sestra Wolfganga Leisserja, ki je bil po pričevanju škofa Tomaža Hrena tudi glasbenik. To napeljuje k sicer ne posebno utrjeni domnevi, da je imela samostanska cerkev svoje prve orgle že v prvi pol. 17. stol. (Velesovo 1).<sup>46</sup>

*Kostanjevica na Dolenjskem.* O prvih orglah kostanjeviške cistercijanske opatije

<sup>39</sup> Edo Škulj, *Baročne orglarske delavnice* (Škocjan pri Turjaku: Župnija, 2012), 92.

<sup>40</sup> Milko Bizjak in Edo Škulj, *Orgle na Slovenskem* (Ljubljana: Državna založba Slovenije), 172.

<sup>41</sup> Rijavec, *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma*, 9

<sup>42</sup> Koter, *Glasbilarstvo na Slovenskem*, 39.

<sup>43</sup> P. Pucelj, *Idiografija sive Rerum memorabilium Monasterii Sitticensis Descriptio* (1719).

<sup>44</sup> Koter, *Glasbilarstvo na Slovenskem*, 39; Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 15.

<sup>45</sup> Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, zv. 1, 180. Tudi te podatke je Cvetko povzel po rokopisu F. Pokorna z naslovom »Gradivo za zgodovino Stare Loke in Škofje Loke«, hranjenem v NŠAL.

<sup>46</sup> Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, zv. 1, 161.

slišimo šele s sredine 17. stoletja. V samostanskih računskih knjigah je omenjeno, da je dal opat Jurij Zagošen (1638–1664) leta 1651 popraviti in uglasiti tamkajšnje orgle (Kostanejvica/cistercijani 1).<sup>47</sup>

*Novo meso, sv. Lenart.* Vsaj sredi 17. stol. so bile orgle tudi v novomeški frančiškanski cerkvi sv. Lenarta. Iz samostanske kronike izvemo, da je leta 1664 požar uničil vso cerkveno opremo in tudi orgle (Novo mesto/frančiškani 1).<sup>48</sup> Le nekaj let kasneje, leta 1668, je cerkev dobila nove orgle (Novo mesto/frančiškani 2), kar je razvidno iz gvardijanovega direktorija. Te orgle so bile v cerkvi dvakrat prestavljene: leta 1680 in 1698; obakrat jih je prestavil ljubljanski orglar Janez Faller in obe prestavitvi je zabeležil na listkih, ki jih je pustil v sapnici.<sup>49</sup>

*Škocjan pri Novem mestu.* Zdi se, da so bile od leta 1676 dalje orgle tudi v župnijski cerkvi sv. Kancijana v Škocjanu pri Novem mestu. O obstoju teh orgel se ve le iz pričevanja Antona Lavriča, škocjanskega organista v tridesetih letih 20. stol. Lavrič poroča, da so bile v cerkvi do leta 1895 orgle, v katerih je bil zapis, da so bile navedenega leta prenesene v Škocjan iz kraja, ki se ga v zapisu ni dalo prebrati, a je bil najbrž Stična. Po drugem župnijskem izročilu naj bi bile te orgle kupljene šele leta 1789; Lavrič meni, da je prvo izročilo verjetneje. Orgle naj bi imele devet manualnih registrov (principal, kopel 8', salicional 8', flavta 4', oktava 4', superoktava 2', pikolo 2') in dva pedalna (kontrabas 16', oktavni bas 8'). Po Lavričevem mnenju so bile zelo slabe; leta 1895 so bile prenovljene, leta 1904 pa zamenjane z novimi.<sup>50</sup>

*Sv. Primož nad Kamnikom.* Prišli smo do prvega ohranjenega glasbila, pozitivna v romarski cerkvi Sv. Primoža nad Kamnikom (→Sv. Primož nad Kamnikom 1). Velja, da je ta pozitiv okoli leta 1680 izdelal ljubljanski orglar Janez Faller.<sup>51</sup> Glasbilo ima pet registrov: copula maior 8', copula minor 4', principal 4', octav 2', quint 1 1/3', in je eno od dveh Fallerjevih ohranjenih del. Dokler ni bil okoli leta 1990 restavriran, je bil pozitiv v zelo slabem stanju.<sup>52</sup> Malo verjetno je, da bi samotna cerkev na Sv. Primožu nad Kamnikom dobila tako glasbilo že v 17. stol. Zdi se, da je bilo tja preneseno kasneje; po nekaterih domnevah iz kamniške frančiškanske cerkve, po domnevi E. Škulja pa iz kake jezuitske ustanove kmalu po tem, ko je papež Klement XIV. leta 1773 red ukinitel.<sup>53</sup>

*Slavina.* Leta 1686 je bil v slavinski urbar Marijine bratovščine, ustanovljene leta 1637, zabeležen izdatek za organista. Bratovščina je plačevala organista, zato smemo sklepati, da so bile v Slavini orgle že okoli leta 1686 (Slavina 1).<sup>54</sup>

<sup>47</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 37.

<sup>48</sup> Alfonz Furlan, *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu* (Novo mesto: Frančiškanski samostan, 1937), 7.

<sup>49</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 10.

<sup>50</sup> Anton Lavrič, »Orgle v župniji Škocjan pri Mokronogu na Dolenjskem,« *Cerkveni glasbenik* 60 (1937): 157–158.

<sup>51</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 10.

<sup>52</sup> Opis glasbila pred njegovo restavracijo je podal Milko Bizjak, »Ivan Faller in njegove orgle pri sv. Primožu nad Kamnikom,« *Cerkveni glasbenik* 75 (1982): 30–31. Restavratorsko poročilo je dostopno v delu: Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 12–13.

<sup>53</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 11.

<sup>54</sup> Leon Kernel, »Organisti na Pivki med 17. in 19. st.,« *Cerkveni glasbenik* 87 (1994): 57.

*Idrija.* Leta 1688 naj bi službo organista v idrijski župnijski cerkvi nastopil Anton Bonča (Bongia) in jo izvrševal vse do smrti leta 1732. Če je Bonča resnično služboval v idrijski cerkvi, so na tamkajšnjem koru zagotovo imeli tudi orgle (Idrija 1).<sup>55</sup>

*Košana.* Košana je bila v 17. stol. v tržaški škofiji, vendar na Kranjskem. Leta 1693 je tržaški škof Janez Frančišek Miller opravljal vizitacije in v poročilu o njegovem delovanju, ki ga je spisal Pietro Rosseti, je opisana tudi Košana. Tu so bile orgle (Košana 1) in omenjen je tudi organist.<sup>56</sup>

*Podnanos.* Razpis za prosto delovno mesto v ljubljanski stolnici leta 1693 nam razkrije obstoj dveh organistov. Nanj sta se prijavila Janez Nikolaj Fischer in Matija Oražem. Fischer je bil sin bivšega stolnega organista in ludirektorja in leta 1693 že organist v Podnanosu (takrat Šentvid pri Vipavi). Iz tega je razvidno, da so bile leta 1693 v cerkvi sv. Vida v Podnanosu orgle (Podnanos 1).

*Kamnik.* Drugi, ki se je prijavil na isti razpis, je bil Matija Oražem, ki se omenja kot kamniški organist. Najverjetneje je deloval v kamniški župnijski cerkvi, kjer so leta 1693 torej zelo verjetno stale tudi orgle (Kamnik 1).<sup>57</sup>

*Štivan.* Plačilo organista je zabeleženo tudi v urbarju kraja Štivan, ki je spadal pod slavinško župnijo. Leta 1694 so mu izplačali nekaj čez štiri dukate. Omenjeni podatek dovoljuje domnevo, da so v Štivanu imeli orgle (Štivan 1) že okoli leta 1694.<sup>58</sup>

*Postojna.* Za leto 1697 je kot boter v postojnski krstni knjigi omenjen organist Anton Kopriva. Konec 17. stol. je bil torej v Postojni organist, kar vodi k misli na orgle (Postojna 1).<sup>59</sup>

*Šmarna gora.* Iz leta 1699 je podatek, da so za popravilo orgel v Marijini božjepotni cerkvi na Šmarni gori izdali 6 goldinarjev. Šmarnogorska cerkev je torej konec 17. stol. že morala imeti orgle.<sup>60</sup>

*Neznani kapucinski samostan.* Drugo ohranjeno in drugo znano Fallerjevo glasbilo je zdaj v cerkvi sv. Marka v Zapotoku (→Zapotok 1) v župniji Sodražica. Letnico njegove izdelave in orglarskega mojstra nam razkrija podpis v sapnici: »Johannes Faller 1699«. Enomanualne orgle imajo zdaj sedem manualnih registrov (copula 8', flauto 4', principal 4', quinta maior 2 2/3', octava 2', quinta minor 1 1/3', superoctava 1') in enega v pedalu: octavbas 8'. To glasbilo ima zelo dolgo zgodovino: domneva se, da je bilo prvotno v enem od kapucinskih samostanov, ki jih je cesar Jožef II. leta 1784 oziroma 1785 ukinil. Iz neznanega kapucinskega samostana so orgle prenesli v Mengeš, od tod v Homec, nato v Radomlje in iz Radomelj v Kresniške Poljane. Ob prenosu v Kresniške Poljane so bile predelane. Leta 1934 jih je tamkajšnji župnik ponudil takratnemu Deželnemu muzeju (zdaj Narodni muzej), pri čemer je podal tudi pravkar navedeno zgodovino glasbila. Orgle

<sup>55</sup> »Idrijski organisti od 1688 do 1751,« *Cerkveni glasbenik* 51 (1928): 178. Članek ni podpisan.

<sup>56</sup> Marijan Dolgan, *Dolnja Košana in okolica* (Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006), 385. Naslov Rossetijevega poročila je: *L'idea Dell' Heroiche Ationi Nel suo Primiero anno del Vescovato di Monsignor Illustrissimo e Reverendissimo Giovanni Francesco Miller.*

<sup>57</sup> Janez Höfler, *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978), 76, 84.

<sup>58</sup> Kernel, »Organisti na Pivki med 17. in 19. st.,« 58.

<sup>59</sup> Nav. delo, 58.

<sup>60</sup> Darko Knez, »Romanje na Šmarno goro,« *Etnolog. Nova vrsta* 4 (1994): 147.

so bile res prenesene v muzej, leta 1985 pa so jih po posredovanju Eda Škulja odstopil župniji Sodražica. Prenovljene so bile na koru sodražiške župnijske cerkve vse do leta 2005, ko so bile prestavljene na kor podružnične cerkve sv. Marka v Zapotoku.<sup>61</sup> Ker so bile ob prenosu v Kresniške Poljane predelane, te Fallerjeve orgle gotovo niso take kot pred tremi stoletji.

*Mišji dol.* Tretje ohranjeno glasbilo je v Mišjem dolu (Mišji dol 1). To je štiriregistrski pozitiv z dispozicijo: copula 8', copula 4', principal 2', quint 1 1/3'.<sup>62</sup> V podružnično cerkev v Mišjem dolu, ki je bil stiška posest, je bil skoraj gotovo prenesen iz stiškega samostana. Iz natančnega branja pogodbe med stiškim opatom Gallenfelsom in orglarjem Janezom Fallerjem je E. Škulj razbral, da je Faller leta 1697 popraviljal v Stični štiri glasbila: velike orgle, male orgle (gl. zgoraj) in poleg orgelskega roga še »Possitivell«; po njegovi domnevi je ta mali pozitiv prav glasbilo, ki je zdaj v Mišjem dolu.<sup>63</sup>

*Groblje pri Domžalah.* V opisu razstave v sklopu prvega slovenskega glasbenega festivala, prirejenega ob šestdeseti obletnici Glasbene matice leta 1932 v Ljubljani, omenja Stanko Premrl tudi prenosne orgle iz zbirke kamniškega starinarja Josipa Sadnikarja. Ta portativ naj bi bil takrat star ok. 250 let in naj bi izhajal iz Grobelj pri Domžalah (Groblje pri Domžalah 1). Sled za tem glasbilom 17. stol. se je izgubila.<sup>64</sup>

*Muljava.* Stanko Premrl omenja v svoji statistiki o orglah orgle na Muljavi, ki naj bi bile zelo podobne onim na Sv. Primožu nad Kamnikom in bi mogle izvirati iz 17. stol.<sup>65</sup> Sled za temi orglami je izgubljena.

Iz predstavljenega pregleda virov o obstoju orgel je razvidno, da so nekateri zanesljivejši, drugi manj: podatek, da je v Velesovem živela oseba, ki je znala igrati orgle, je vsekakor šibak kazalec za obstoj glasbila; mnogo močnejši pa je podatek, da se je glasbilo popravljalo, kot npr. na Šmarni gori. Če na ta način prečešemo prikazane vire in odštejemo tistih nekaj cerkva, kamor so orgle prišle šele kasneje (v 18., 19. stol., kot npr. Mišji dol ali Sv. Primož nad Kamnikom), lahko izluščimo 19 lokacij, kjer so orgle skoraj gotovo obstajale. V preglednici so prikazane kronološko po podatku o obstoju prvega in najstarejšega glasbila, kar pomeni, da prikazuje postopno rast števila cerkva z orglami (ob predpostavki, da so na lokacijah, kjer so se pojavile orgle, te obstajale tudi v vseh kasnejših obdobjih).

Pri tem je povsem razumljivo, da je bilo glasbil mnogo več kot lokacij z glasbili. Če na podoben način kritično pregledamo vire o obstoju glasbil, pri čemer upoštevamo tudi glasbila, katerih prvotnih lokacij ne poznamo (kot npr. Mišji dol 1 ali Sv. Primož nad Kamnikom 1), moremo sestaviti razmeroma zanesljiv kronološki pregled vseh v virih izpričanih kranjskih orgel do konca 17. stol. Naštejemo jih 34 (gl. str. 104).

<sup>61</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 17–21.

<sup>62</sup> Bizjak in Škulj, *Orgle na Slovenskem*, 12.

<sup>63</sup> Škulj, *Baročne orglarske delavnice*, 15–16.

<sup>64</sup> Stanko Premrl, »60 letnica glasbene matice v Ljubljani,« *Cerkveni glasbenik* 55 (1932): 87.

<sup>65</sup> Stanko Premrl, »Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji,« *Cerkveni glasbenik* 41 (1918): 28.

**Lokacije, kjer so obstajale orgle**

Lokacija	Status lokacije	Čas postavitve / obstoja
Kranj/sv. Kancijan	ž. c.	1486
Ljubljana/sv. Nikolaj	stolnica	1548
Ljubljana/sv. Elizabeta	prot. c.	16. stol., 2. pol.
Novo mesto/sv. Nikolaj	k. c.	16.–17. stol.
Ljubljana/sv. Jakob	s. c.	1600
Ig/grad	grad	1618
Ljubljana/frančiškani	s. c.	1621
Stara Loka	ž. c.	1626
Ljubljana/Lamberg	zasebna hiša	1629
Bled/otok 1	r. c.	1641
Stična/cistercijani	o. c.	1647
Crngrob	p. c.	1649
Kostanjevica/cistercijani	s. c.	1651
Novo mesto/frančiškani	s. c.	1664
Idrija	ž. c.	1688
Košana	ž. c.	1693
Podnanos	ž. c.	1693
Kamnik	ž. c.	1693
Šmarna gora	r. c.	1699

Prikazano stanje omogoča nekaj splošnih ugotovitev. Po virih sodeč so se na Kranjskem orgle začele pojavljati v drugi pol. 15. stol. Do konca 16. stol. so bile velika redkost, saj naštejemo do leta 1600 le šest glasbil. Nasprotno so bile orgle v 17. stol. mnogo bolj razširjene. Iz preglednice je razvidno, da se podatki o posamičnih glasbilih vrstijo z razmikom nekaj let, redkokdaj več kot 10. Podobno je bilo tudi z lokacijami: do izteka 16. stol. so orgle zagotovo obstajale le na štirih lokacijah, ki so se jim vse ostale priključile šele v 17. stol.

Če si ogledamo, kaj so bile lokacije, kjer so z viri izpričano stale orgle, najdemo med njimi najpomembnejše kranjske cerkve: stolnico v Ljubljani, protestantsko cerkev v Ljubljani, kapiteljsko cerkev v Novem mestu; nekatere pomembne samostane: obe kranjski cisterci, ljubljanske in novomeške frančiškane, ljubljanske jezuite; nadalje župnijske cerkve nekaterih mest: Kranj, Stara Loka, Idrija, Kamnik. Iz tega okvira izstopajo nekatere podeželske župnijske in celo podružnične cerkve: Košana, Crngrob, Podnanos, Šmarna gora, blejski otok.

Podatki o tem, kakšna so bila kranjska glasbila do izteka 17. stol., so skopi. Ljubljanska stolnica sredi 16. stol. ni premogla več kot 7 registrov (Ljubljana/sv. Nikolaj 2); protestantska cerkev jih je imela 4 (Ljubljana/sv. Elizabeta 2). Če je stal regal 200 florenov (Ljubljana/sv. Jakob 2), tudi orgle za 1200 florenov (Novo mesto/sv. Nikolaj 1) niso mogle biti posebno velike. Orgle z 9 manualnimi registri, kot so bile po sicer kasnejših poročilih škocjanske (→Škocjan pri Novem mestu 1), so bile za kranjske razmere zelo velike. Malo verjetno je, da bi imele katere od evidentiranih orgel dva manuala.

Ob teh opažanjih se postavlja vprašanje, ali so ohranjeni viri verodostojni odraz resničnega stanja. Ni si težko predstavljati, da so poleg prikazanih (in z viri izpričanih)

**Orgle v kronološkem redu**

Lokacija in identifikacija	Čas postavitve / obstoja	Tip glasbila, velikost
Kranj/sv. Kancijan 1	1486	orgle
Ljubljana/sv. Nikolaj 1	1548	pozitiv
Ljubljana/sv. Nikolaj 2	1551	orgle: 7r
Ljubljana/sv. Elizabeta 1	16. stol., 2. pol.	regal
Ljubljana/sv. Elizabeta 2	1583	pozitiv: 4r
Novo mesto/sv. Nikolaj 1	16.–17. stol.	1200 fl
Ljubljana/sv. Jakob 1	1600	orgle: 400 fl
Ljubljana/sv. Jakob 2	1610	regal: 200 fl
Ljubljana/sv. Jakob 3	1616	orgle: 200 fl
Ig/grad 1	1618	
Ljubljana/frančiškani 1	1621	orgle
Stara Loka 1	1626	
Ljubljana/sv. Jakob 4	1626	orgle: 1000 fl
Ljubljana/Lamberg 1	1629	pozitiv
Bled/otok 1	1641	
Stična/cistercijani 1	1647	orgle
Crngrob 1	1649	100 tolarjev
Kostanjevica/cistercijani 1	1651	
Novo mesto/sv. Nikolaj 2	17. stol, sredina	orgle: 450 fl
Novo mesto/frančiškani 1	1664	orgle
Novo mesto/frančiškani 2	1668	orgle
Stična/cistercijani 2	1668	orgle
→Škocjan pri Novem mestu 1	1676	orgle: 9+2r
→Sv. Primož nad Kamnikom 1	1680	pozitiv: 5r
Ljubljana/sv. Jakob 5	1686	pozitiv: 80 fl
Idrija 1	1688	
Košana 1	1693	
Podnanos 1	1693	
Kamnik 1	1693	
Šmarna gora 1	1699	
→Zapotok 1	1699	orgle: 7+1r
→Mišji dol 1	17. stol.	pozitiv: 4r
Groblje 1	17. stol., 2. pol.	portativ
Muljava 1	17. stol.	

obstajali še drugi instrumenti, taki, katerih obstoj ni bil nikdar zabeležen, ali pa so se pisna pričevanja o njih pogubila. Vendar pa bi bilo na osnovi podatka, da so bile v Kranju leta 1486 orgle, nedopustno trditi, da so bile tudi v drugih mestih, primerljivih s Kranjem (npr. v Kamniku ali v Škofji Loki). Podobno bi bilo na osnovi dejstva, da je imelo osem župnijskih cerkva orgle, tvegano postavljati trditev, da jih je imela tudi večina drugih



župnijskih cerkva, ki jih je bilo do jožefinskih reform na Kranjskem 113.<sup>66</sup> Možno pa je, da se bodo o orglah na Kranjskem našli še drugi, doslej nezapaženi viri.

## Uporabljena literatura

- Baraga, France. *Kapiteljski arhiv Novo Mesto: Regesti listin in popis gradiva*. Acta Ecclesiastica Sloveniae 17, ur. Metod Benedik. Ljubljana: Teološka fakulteta, 1995.
- Bizjak, Milko. »Ivan Faller in njegove orgle pri sv. Primožu nad Kamnikom.« *Cerkveni glasbenik* 75 (1982): 30–31.
- . »Ljubljanske orglarske delavnice v obdobju baroka.« *Cerkveni glasbenik* 77 (1984): 17–24.
- Bizjak, Milko, in Edo Škulj. *Orgle na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985.
- Cvetko, Dragotin. *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*, zv. 1. Ljubljana: DZS, 1958.
- Dolgan, Marijan. *Dolnja Košana in okolica*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2006.
- Dolinar, France M. *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina, 2007.
- Furlan, Alfonz. *Zgodovina frančiškanske cerkve v Novem mestu*. Novo mesto: Frančiškanski samostan, 1937.
- Gruden, Josip. »Šola pri sv. Nikolaju.« *Carniola* 6 (1915): 1–21.
- Historia Annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)*. Uredil France Baraga. Ljubljana: Družina, 2002.
- Höfler, Janez. *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.
- »Idrijski organisti od 1688 do 1751.« *Cerkveni glasbenik* 51 (1928): 178–179. (Članek ni podpisan.)
- Ilustrirana zgodovina Slovencev*. Uredil Marko Vidic. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1999.
- Kernel, Leon. »Organisti na Pivki med 17. in 19. st.« *Cerkveni glasbenik* 87 (1994): 57–64.
- Knez, Darko. »Romanje na Šmarno goro.« *Etnolog: Nova vrsta* 4 (1994): 139–162.
- Koblar, Anton. »Drobtinice iz furlanskih arhivov.« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 2 (1892): 30–92.
- . »Drobtinice iz furlanskih arhivov.« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 3 (1893): 60–65.
- . »Drobtinice iz furlanskih arhivov.« *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko* 4 (1894): 13–30, 73–78.
- Kokole, Metoda. *Isaac Posch, diditus Eois Hesperiiisque plagis – slavjen v deželah Zore in Zatona: Zgodnjebaročni skladatelj na Koroškem in Kranjskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 1999.
- Koter, Darja. *Glasbilarstvo na Slovenskem*. Maribor: Obzorja, 2001.

<sup>66</sup> Maks Miklavčič, *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave* (Ljubljana: Ljudska pravica, 1945), 48–60.

- Lavrič, Anton. »Orgle v župniji Škocjan pri Mokronogu na Dolenjskem.« *Cerkveni glasbenik* 60 (1937): 157–160.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prevedla Marija Kiauta. Ljubljana: Družina, 2003.
- Miklavc, Polona. »Motiv glasbe in glasbenika v slovenski prozi.« *Diplomsko delo*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2012. (Mentorica Urška Perenič.)
- Miklavčič, Maks. *Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do politične uprave*. Ljubljana: Ljudska pravica, 1945.
- Owen, Barbara, in Peter Williams. »Organ.« V: *Grove Music Online*.
- Premrl, Stanko. »Nekoliko statistike o orglah v ljubljanski škofiji.« *Cerkveni glasbenik* 41 (1918): 25–28.
- . »60 letnica glasbene matice v Ljubljani.« *Cerkveni glasbenik* 55 (1932): 86–89.
- Rijavec, Andrej. *Glasbeno delo v obdobju protestantizma na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, 1967.
- Santonino, Paolo. *Popotni dnevniki*. Prevedel Primož Simoniti. Celovec: Mohorjeva založba, 1991.
- Škulj, Edo. *Baročne orglarske delavnice*. Škocjan pri Turjaku: Župnija, 2012.
- . »Orgle v dekaniji Škofja Loka: 2. del.« *Loški razgledi* 46 (1999): 285–335.
- . *Orgle v ljubljanski stolnici*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1989.
- . *Škrablova orglarska delavnica*. Ljubljana: Družina, 2010.
- Trubar, Primož. *Eni psalmi*. Tübingen, 1567. (Faksimile: Trubar, Primož. *Eni psalmi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1967.)
- Valvasor, Janez Vajkard. *Valvasorjevo berilo*. Prevedel in uredil Mirko Rupel. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1951.

## ORGANS IN CARNIOLA UNTIL THE END OF THE SEVENTEENTH CENTURY

### Summary

The discussion focuses on the history of organ in the central Slovenian province, the Duchy of Carniola, until the end of the seventeenth century. Drawing on the existing organographical literature and sources, its aim is to establish the number of instruments that existed in Carniola until the end of the seventeenth century, their location, the status of churches that housed them, and the characteristics of the said instruments. The discussion deals with organ in a broader sense of the term, therefore including the positive and portable organs as well as the regal.

Of all organs that existed in Carniola until the end of the seventeenth century only three have been preserved to date: at Sv. Primož nad Kamnikom (the five-register positive organ built by Ljubljana organ maker Johannes Faller around 1680), Mišji dol (four-register positive organ) and Zapotok pri Sodražici (seven-register organ built in 1699 by the

aforementioned Johannes Faller). The existence of all other formerly existing instruments is only documented in written sources.

Sources mentioning organs are of various types and different levels of reliability. There are reliable data on expenses associated with the purchase and repair of the instruments; less reliable are chronicles reporting on past events; even less reliable are the data on organ players (omitting to mention the organs themselves). Taking everything into consideration, including however obscure indicators pointing to the existence of organs, there were forty-four organs in Carniola installed in thirty-four locations until the end of the seventeenth century. However, if we disregard unreliable sources, we obtain a slightly smaller number: until the end of the seventeenth century, altogether thirty-four organs were most definitely installed in nineteen locations.

Before the end of the seventeenth century, organs were primarily housed in some major churches: Ljubljana Cathedral, Protestant Church in Ljubljana, Chapter Church in Novo mesto, the Cistercians at Stična and Kostanjevica, the Franciscans in Ljubljana and Novo mesto, as well as parish churches in some cities and even some parish and succursal churches in rural areas. The oldest mention of an organ in Carniola reaches back to 1486, when it was seen in Kranj and recorded by Paolo Santonino in his itinerary. Until the end of the sixteenth century organs were, according to sources, a relatively rare musical instrument; however, in the seventeenth century, installation of organs reached a significant milestone. The data on the size of the musical instruments and their disposition are scarce, but it nevertheless seems that organs could not have been big during the seventeenth century. The largest disposition mentioned in sources comprised nine manual and two pedal stops. It may be expected that the number of organs and locations known to date will increase through further research into Slovenian organ history.